

ט' תמוז תש"ע

בדין תולעים שבבשר הדגים

תקציר הדברים לאחר שמיעת וקריאת דברי המתירים

הקדמה:

הנה לאחר שבשנים האחרונות כתבתי כמה תשובות בהאי דינא של תולעים בבשר הדגים והוכחתי שמעיקר הדין יש מהם שמותרים ויש שאסורים, קיבלתי כמה תשובות ומאמרים מכמה תלמידי חכמים ובהם כמה שאלות ותמיהות על מה שכתבתי, ובע"ה ובס"ד השבתי לכל השואלים כפי אשר הייתי חנן אותי להשיבם דבר.

והנה בחודשים האחרונים קיבלתי עשרות רבות של מכתבי דואר ושאלות קצרות וארוכות מחו"ל ובעיקר מת"ח היושבים בארה"ב, ואופן הגשת חלק מהשאלות היו מעורבבים מדברי הלכה והרבה מדברי מדע ומחקר, וכבר בתחילה השבתי להם כי אני חושש שהתעמקות יתירה בדבריהם תגרום להתיר את האסור ולאסור את המותר, ובפרט שלצערי רבים שאינם יודעים שלעיתים גם אם אותם אנשים נושאים תארים מכובדים הם אינם בקיאים כי אם כל אחד בתחומו ממש, וגם בזה חלק גדול מסברא או השערה.

[וכדוגמא אציין מעשה שאירע בשבוע שעבר כאשר אחד מחכמי ישראל שוחח עם ד"ר מסוים כאן בא"י שהתמחותו היא דגים ושאלו על אותם תולעים שבחלל הבטן, וזה השיבו כי איננו מבין על מה הוא שואל, ואם יהיו תולעים בחלל הבטן, הדג לא יוכל לחיות. והדברים הם מוזרים כי כל משגיח שמתחיל עבודתו בכשרות יודע כי בחלל הבטן יש תולעים לרוב. ואף מעשה שהיה עימי באותו שבוע שדיברתי עם פרופסור מכובד בתחום הדגים שאמר לי דברים הזויים ממש, ולאחר מכן ביקש ממני לאיית לו בלטינית את שם התולעת, ולאחר זמן חזר ואמר לי שהוא קרא וכו'. ואלו רק דוגמאות קטנות ממה שאנחנו נפגשים בכל פעם, ובהכרח שבכל עבודה עמם יש לבדוק היטב את מידת הדיוק ומקורותיו וליטול את התוך, ולהשליך את הקליפה וד"ל].

וממש בשבועות האחרונים קיבלתי כמה מכתבים שממש גרמו אצלי לזעזוע בביטויים שלהם, ובפרט בזלזול המופגן בכל מי שחושב אחרת מהם, וחלק האחר ממש גובל בדברים ריקים מתוכן ובחוסר ידע בסיסי של המציאות, ועל כן אמרתי שאשוב ואשנה בקיצור נמרץ סוגיא זו ממקורה בגמרא ובהמשך בדברי הראשונים וכלה בדבר ה' זו הלכה, ובתוך הדברים בעז"ה אתייחס להערות שכתבו וציינו הכותבים השונים. ובל"נ אשתדל לכתוב רק מדברי ההלכה הצרופה ורק מדברים שראינו בעינינו ולא דברי השערות וסברות.

הסוגיא בגמ' חולין:

מקור דין של תולעים בדגים מבואר בגמ' מס' חולין דס"ז ע"ב, אמר רב ששת בריה דרב אידי קוקיאני אסירי, מ"ט? מעלמא אתו. וקוקיאני פירש"י תולעים שבכבד ובריאה. [ובשבת דק"ט ע"ב ביאר רש"י בד"ה לקוקייני שאיירי בתולעים שבמעיים, אלא שהכא משום המשך דברי הגמ' פירש שאיירי בכבד ובריאה]. ודעת רש"י שאיירי בתולעים

שבבהמה, ובתוס' שם פירש שאיירי בתולעים שבדגים וגם לענין הדגים מצינו כה"ג בב"ב, עכ"ד.

ובהמשך הגמ' - מתקיף לה רב אשי או מעלמא אתו, לישתכחו בית הרעי? - כלומר רב אשי שואל אם אכן כדברי רב ששת שזה בא עם המזון, זה היה צריך להיות במעיים ולצאת עם הרעי לחוץ, וכיון שזה לא כך, א"כ זה לא מהמזון אלא נוצר בדג (לפי' התוס') וצריך להיות מותר! וממשיכה הגמ' - איכא דאמרי, אמר רב שישא בריה דרב אידי, קוקיאני שרו - כלומר תולעים אלו מותרות - מאי טעמא? מיניה גבלי - כלומר הם גדלים בבשר ומעולם לא שרצו בחוץ, והם מותרים. ואכן אומר רב אשי בהמשך שזה פשיטא שהם מותרים, כיון שאם הם באו מבחוץ לישתכחו דרך בית הרעי - כלומר מזה שהם אינם בבית הרעי הרי שהם לא מבחוץ וממילא הם מותרים, אלא שלהלכה פוסקת הגמ' שהלכתא קוקיאני אסירי, מאי טעמא? מינם נימ' ועיילי ליה באוסייה. - כלומר אכן הם לא באים עם המזון ולכן הם אינם בבית הרעי אלא שבכל אופן הם אסורים כיון שהם נכנסים בחוטם (או באוזן לגירסא אחרת) ומשם לקנה, הריאה ולכבד, וממילא הם שרצו בחוץ לפני הכניסה ולכן הם אסורים. [ובהמשך נבאר כיצד מתבצע המעבר].

ובהמשך דנה הגמ' בתולעת מסוג אחר, דרני דבישרא - תולעים שבין עור הבהמה לבשר, אסירי. דכוורי - תולעים בדגים שנמצאים בין העור לבשר, שריין - מותרות. ובהמשך מביאה הגמ' מעשה מרבינא שאמר לאמו שכאשר היא מוצאת תולעים המותרות בדגים שתערבב לו באוכל, וכך הוא יאכל [ואז לא ימאס בעיניו ואין בזה בל תשקצו כיון שאינו ידוע לאוכל, ראה פר"ח יו"ד פ"ג, ג]. ובהמשך מבארת הגמ' את החילוק בין בהמה לדגים, שבהמה בשחיטה משתריא, וכיון שלתולעים לא מהני שחיטה הם נשארים באיסורם, ואילו דגים באסיפה בעלמא משתריא, ונמצא שתולעים אלו בהיתרא קא גבלי - כלומר נוצרו בדג ולא באו מבחוץ ולא נאסרו. עכ"ד הגמרא.

העולה מדברי הגמרא: שתולעים מסוג דרני - והם הנמצאים בין העור לבשר - מותרות כי בהיתרא קא גבלי. ומאידך תולעים שבמעיים פשיטא לגמרא שהם אסורים כיון שהם באים עם המזון ובוודאי מבחוץ, ומחדשת הגמרא שגם תולעים שנקראים קוקיאני - שהם בריאה או בכבד [ולפי רבינו גרשום הם תולעים שבראש] - אסורים הגם שהם אינם בבית הרעי וא"כ לא באו מהמזון, מ"מ אסורים כיון שהם מבחוץ ונכנסו מאוסייה או מאודניה. [והגם שרש"י ז"ל פירש את עיקר הסוגיא על בהמה ולא על דגים כבר כתב מרן בבית יוסף ביר"ד פ"ד שמסתבר שגם לרש"י תולעים אלו יהיו אסורות גם בדגים, עי"ש].

ממהלך הסוגיא מתברר שלא בתולעים כגון אניסאקיס קמיירי:

הנה מכל מהלך הסוגיא שהדגישה הגמ' שמדובר על תולעים שאינם משתכחי בבית הרעי אלא רק בשאר איברי הפנים, מוכרח שלא עסקה הגמ' אלא בתולעים שנמצאים רק באותם איברים ולא במעיים ועל כן נזקקה לחדש שעייליה מאוסייה, אך אם אכן הם נמצאים גם בבית הרעי ברור ופשוט לגמרא שהם יהיו אסורים אף שהם קוקיאני ונמצאים בשאר איברים. ואם כן נידו"ד של תולעת אניסאקיס שנמצאת בתוך המעיים ממש תהיה אסורה אף אם היא נמצאת מחוץ למעיים על שאר איברים כיון שהיא הולכת מהכא להתם. ורק

בסוג של קוקיאני שנמצאים רק בשאר איברים ולא במעיים נזקקה לחידוש שעיליה ליה מאוסייה.

צורת המעבר מבני המעיים או מאוסייה לחלל בטן הדג:

ומתברר מדברי הגמרא שגם קוקיאני אם היינו מוצאים אותם בבית הרעי יהיו אסורים ולא תמהה הגמ' כיצד זה יעבור, כיון שהיה ברור לה כמו שאנחנו רואים בעינינו היום שהתולעת הגמישה הזו עוברת בקלות ממקום למקום כולל לצאת לאיברים אחרים או לדופן המעי ומשם לדפנות הבטן. ומאידך בתולעים שנמצאים רק באותם איברים ולא במעיים, מבארת הגמ' שהם נכנסים מהאיברים הפתוחים האחרים כגון מהזימים של הדג ומשם מגיעים לריאה ומשם לכבד ושאר כלי הדם [וראה גמ' חולין דמ"ח ע"ב לגבי המעשה של המחט שנמצאה בחתיכה של הכבד שאם חודה לחלל הבטן, סימפונא נקט ואתאי – והבהמה כשרה, כיון שהיא נכנסה מהקנה ומשם לסימפון הריאה, ומשם לכבד וכעת היא מתחילה לצאת לבחוש וכ"ז בלא לנקוב אבר הנפסל בנקיבה. ובספרים של אחרוני זמנינו כתבו בתיאור מדוקדק את כל הדרך כיצד יכולה להתבצע בפועל, וראה את התיאור בספר שיחת חולין ובספר טמוני חול ועוד. וה"ה בכ"ז בנדר"ד, ונידר"ד הוא ק"ו כיון שאיירי בתולעת גמישה מאוד שלאחר שהיא עוברת הבשר מיד סותם את הנקבים, וכמו שיש שם בגמ' בהמשך שחילקה בין מחט אלימתא לקטינתא, וק"ו לנדר"ד].

שהמעיים הנז' בגמ' כולל את חלל הבטן:

ועתה ראיתי דבר מחודש שיש מי שרצה לומר שמה שאסור תולעים שבמעיים היינו במעיים ממש ולא על דופן המעי שמצוי היום, והדברים תמוהים מאד. שהרי כנז' לעיל התולעים עוברים את מערכת העיכול או מערכת כלי הדם בלא כל בעיה, אז מהיכן יש הו"א לחלק בין הדברים, ובאמת שהדברים מיותר לעסוק בהם ומפורסמים דברי שו"ת בית אפרים (י"ד סי' כה) שדקדק מלשון הרשב"א בתורת הבית שגם הנמצא סביב בית המעיים מבחוץ ולא דרך בית הרעי נחשב כבני מעיים. [ובשו"ת להורות נתן חלק ט' י"ד ריש סי' כד הביא דבריו ג"כ וכתב שזה פשט הדברים והוכיח גם כן כדברים אלו מדברי האו"ז, עי"ש]. וידידי הגאון הרמ"מ קארפ שליט"א העיר את אזני שכ"כ להדיא הגאון מהר"י עייאש זצ"ל בספרו לחם יהודה על הרמב"ם הל' מאכ"א פ"ב הי"ז, ושכ"כ בשו"ת מטה ראובן סי' קס"ז ועוד.

ובאמת שכך תפסו כל האחרונים שאסרו התולעים שבשדרת הדג או על ביצי הדג (ראה במל"ח סי' יב סעי' כ', ובקצשו"ע ועוד אחרונים והב"ד בספרי תולעת שני פ"ג עי"ש). ובפרט שאותם תולעים ממש נמצאים במעיים ממש שזה מעשה שבכל יום שאנו רואים אותם שם, ואותם תולעים ממש אנו מוצאים גם בחלל בטן הדג. ואלו ואלו אסורים ובאים אל הדג ממזונו שבמעיים. [ובזה גם דעת חכמי אוה"ע דעתם שווה].

ועוד אמרתי לדקדק כך מדברי מרן הבית יוסף שכתב ביו"ד סו"ס פ"ד בסוד"ה כל תולעים, וז"ל: "ומשמע דלא אסר רבינו תם בדגים אלא הנמצאים במעיים וכיוצא בהם, דאיכא למימר בהו דאתו מעלמא וכו'" עכ"ל. ומלשון שכתב וכיוצא בהם, משמע בכל מקום

שמגיעים בדומה לבני המעיים או מבני המעיים לשם. וביותר מדוקדק בסוף דבריו שם שכתב בזה"ל: "ונראה לי שלגירסת רש"י נמי אסירי תולעים שבמעיי הדגים, דהא איכא למימר בהו נמי דמעלמא אתו ועיילו ליה באוסייה", עכ"ל. ולכאורה זה תרתי דסתרי כי אם עלו מאוסייה זה לא בתוך המעיים, ואם בבני המעיים אז עיילו מהפה ולא מאוסייה? אלא בעל כרחך שס"ל למרן הב"י שחלל הבטן חשיב בני מעיים ועל כן אם עלו מאוסייה הם מגיעים לשם, וכל חלל המעיים והאיברים הפנימיים נחשב בני מעיים, ודו"ק. ומה שכתב להוכיח מדברי השולחן גבוה (ס"ק נא) כבר כתבתי בעבר שאין מכך כל ראיה, ואדרבה כל מה שהתיר שם הוא בהדגש שהתולעים שהוא מדבר לא נכנסים לא דרך הפה ולא מהחוטם מפני שהם שנים או שלשה כרוכים ביחד. הרי שהוא מדבר בכה"ג שבוודאי לא בא מבחוץ בגלל צורתם תולעים, וא"כ מה שייכות לנדו"ד שתולעי אניסאקיס נמצאים גם בתוך המעיים ממש, שזה ודאי מבחוץ, ואדרבה איפכא נראה מדבריו.

הלכה למעשה בדין תולעים בדגים:

והנה כאמור לעיל מדברי הגמ' ברור שתולעים בין עור לבשר מינה קגבלי ומותרים, ואותם שבאיברי פנים אסורים אע"פ שאינם בבני המעיים דעיילי ליה מאוסייה. וק"ו אם הם גם בבני המעיים שוודאי אסורים כיון שמבני המעיים יצאו והגיעו גם לאיברים בפנים, וכמבואר לעיל. ובכל זה גם כאשר הם על גבי האיברים או בחלל הבטן ובדפנות. וכפי שביאנרו לעיל מדברי הפוסקים, ואכן הגם שהלכה למעשה פסק רבינו הרמב"ם (מאכל"א פ"ב הי"ז) שתולעים שנמצאים בדג מחיים אסורים, ומשמע אפילו בבשר הדג, והארכתי לבאר את דבריו ז"ל בסו"ס תולעת שני כרך שני בבירורי הלכה סי' ה' ואילך, מ"מ דעת שאר הראשונים כדינא דגמרא כפי שנתבאר לעיל שבין עור לבשר מותר אפילו כשזה מחיים. והוסיפו להתיר גם בתוך הבשר, ואסרו רק אותם שנמצאים בבני המעיים או כיוצא בהם (כלשון מרן בבית יוסף) שזה בכל מקום דאיכא למימר בהו דאתו מעלמא. וכבר בתשובותי הנז' בסוף ספר תולעת שני שם הבאתי את לשונות הזהב של הראשונים ז"ל שהדגישו שההיתר של תולעים שבבשר כיון דאי אפשר שבאו מבחוץ, ואין זה משום הלכה למשה מסיני, אלא סברא חשובה יש בהיתר של אותם תולעים שבבשר, ובאיסור של התולעים הנמצאים בבני המעיים וכיוצא בהם. וכך פסק מרן השולחן ערוך הלכה למעשה ביר"ד סי' פ"ד סעי' ט"ז וכ"ה ברמ"א שם ובספר תו"ח בדיני תולעים כלל מז-מח.

בנידון של תולעת "אניסאקיס":

הנה נידו"ד של תולעת "אניסאקיס", איננה נידון הגמ' בחולין בסוגיית קוקיאני, שהרי בגמ' להדיא שקוקיאני אינן נמצאות בבית הרעי אלא במקום הכבד והריאה, ולכן הסיקה הגמ' שהם מ"מ אסורים כיון שהם מגיעים מפתחים אחרים שבדג. אמנם נידו"ד נלמד בק"ו מסוגיא דידן שהרי תולעת זו נמצאת בתוך בני המעיים ממש שזה בא מהמזון ואז פשיטא שהם אסורים כיון שבאו מבחוץ, וזה שאח"כ המשיכו לשאר מקומות מא"י בזה והם עומדים באיסורם, ואף אם הם המשיכו לחלל הבטן או לבשר עצמו הם נותרים באיסורם,

וכל מה שהופקע מכלל זה, באם הם אינם יכולים לבוא מהחוץ והם נמצאים בין עור לבשר או בבשר ומיניה קגבלי, אך אם באו מבחוץ למעיים הם נאסרו משום שרץ המים ונשאים באיסורם לכל מקום שילכו. וכל הדיון בגמ' היה אם הם בשאר איברים ולא במעיים שאז יש חידוש שעיילי ליה באוסייה, או שזה בבשר ולא בשאר מקומות שאז מותר דמיניה קגבלי, אך אם הם נמצאים גם במעיים וגם בשאר מקומות הם עומדים באיסורם כיון שבאו מבחוץ, וכמדוקדק בלשון הגמ' כפי שהבאנו לעיל ובלשונות של הראשונים בטעם היתר התולעים בבשר. [ודו"ק היטב גם בלשון הב"ח ביו"ד פ"ד שם, שבנמצא בחתיכת דג אע"ג דלא נמצאו במעיים, יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק, עכ"ל. וברור שאם נמצאו גם במעיים ממש אין כלל בית הספק והם אסורים כשנמצאו בחתיכת הדג עיי"ש, ודו"ק].

ומה שראיתי לאחד מרבני ארה"ב שכתב על הטענה של האמרים כיצד תולעת שכבר נאסרה בבני המעיים יתהפך דינה להיות מותר? וטען כנגד זה שגם בבני המעיים זה רק מספק אסורים, וא"כ שפיר אפשר לומר, שאין יכולת לתולעי איסור לבקוע דופן המעיים ולהסתתר שם, ורק לתולעים שהם חלק מהדג יש לה כח, וממילא אף שתולעים שבבני המעיים אסורים מספק, מ"מ כניסתם לבשר הוה גילוי שלא נאסרה תולעת זו מעולם עכ"ל. ואחמה"ר אינני מבין הוא רוצה להעמיס סברא זו, כאשר ההדגשה בגמ' היא אופן ההגעה אם מעלמא אתו או לא, ועוד כאמור לעיל גם אם הם באים מהאוזן הם חייבים לעבור דרך כלי הנשימה ולנוקבם ולעבור לכבד וכו' וכמתואר לעיל. וא"כ בע"כ שאם הם בכבד יש להם לתולעי האיסור כח לבקוע ולעבור. וכמו"כ לפי מה שלמדנו בביאור הסוגיא שאם היו נמצאים בכבד מוכח שהם יכולים לעבור דרך המעיים. ומה שדקדק מרש"י שביאר שמיניה גבלי, היינו גדלי בתוך הדג, עדיין יש לזכור שבגמ' כתוב גבלי פירוש נוצרים, ורש"י מבאר שהם גדלים בדג אך הפירוש המילולי של גבלי הוא שנוצרים בתוך הדג ולא באים מבחוץ, וכ"כ להדיא מרן בבית יוסף בהמשך דבריו שם על דברי הרמב"ם ומבאר את הסוגיא בחולין, וז"ל: והטעם מפני שאינם מתהוים ממנו וכו', הרי שביאר שגבלי היינו מתהוים כלומר ההויה והיצירה שלהם בדג, ולא כפי שרצה לפרש. ומה שהביא את דברי המהרא"י בהג"ה שערי דורא, למרות שאפשר ליישב את הדברים, כבר כתבתי שבפנים המהרא"י אין הדברים כתובים, וזה תוספת שהוסיפו בדבריו, והבאתי כבר בתשובתי אחרת את מש"כ בקונטרס "ואנכי תולעת" להוכיח דברים אלו, וכ"ז פשוט וברור. והנה בחלק מתשובות שכתבתי בחודשים האחרונים נגררתי לשאלות אודות גודל התולעת בזמן הבליעה, ומחזור חייה של התולעת, וזמן כניסתה אל בשר הדג, וכ"ז לדון בדברי המדענים שחלק מהדברים מבוססים יותר ולא השערות בעלמא, וחלק מדבריהם נסתרים מאחד למשנהו, עד שלעתים הדברים היו מאוד משונים ומוזרים. ועל כן אמרתי לשוב אל הדברים מכח המציאות והראיה ולא מדברי אף אחד מהם.

לכך שמקור התולעת מחוץ לדג: אין צריך לכך מומחים, אלא כיון שבמציאות זה נמצא בתוך המעיים ממש הרי שזה בא עם המזון ומקורו מבחוץ, ועוד שבמציאות באותו ים שהם מצויים לרוב תולעים אלו כגון בנורבגיה, כאשר מגדלים אותם דגים בכלובים בתוך

אותו ים הרי שהדגים נקיים לחלוטין, וברור ופשוט שמקורם מבחוץ ודין שרץ המים עליהם.

גודל התולעת בהכנסה אל הדג:

למעשה אין בכך כל נ"מ, כיון שהם נמצאים במעיים ממש ולכ"ע אסורים ולא מצינו שיש חילוק כיצד הם נכנסו אל הדג, ואם כעת לפנינו הם ניכרים ואסורים כך דינם יהי' לעולם. אולם בפועל בכל הבדיקות מאז ומעולם הם נמצאו יותר מגודל 1 ס"מ, ולעיתים נדירות קטנות יותר, ובסרדינים הקטנים ביותר מצאתי אותם קטנים יותר, אולם בד"כ לא יותר קטנים מחצי ס"מ, וגם לעיתים נדירות שמצאתים קטנים ביותר מעולם לא מצאתי אותם בזמן בדיקת הדג כולל בדגים הקטנים ובשרימפסים בגודל מיקרוסקופי [ויש לזכור שרוב הבדיקות שלנו הם במעבדה, ולו יצויר שיש קטנים שכאלו היינו אמורים לראותם], כך שברור שטענת האומרים שבתחילה זה בגודל מיקרוסקופי זה תמוה, שלאחר בדיקות של אלפי דגים מעולם לא נמצאו גודל שכזה. [וזה מתאים גם לדברי המומחים שהתכתבו איתם, והבאתי דבריהם בחלק מתשובתי]. ולמעשה אין בזה כלל נפק"מ, כיון שלעינינו בדגים שלפנינו כולם ניכרים וגדולים הם.

ומה שהקשה לי אחד מהת"ח, הכיצד יש מרבני דורנו שכתבו שהתולעת היא מיקרוסופית בכניסתה אל הדג הקטן, היאך יש מחלוקת במציאות? ועל כך תשובתי שאינה דומה שמיעה של השערות או קריאה בספריהם, לראיה. ולאחר כמעט שמונה שנות מחקר של צוות יראי שמים, שמחזיקים הכל ורואים בעיניהם ממש אין כאן בית ספק כלל, וחשוב להדגיש שמה שכתב דעת מומחים גם זה לא נכון, והתברר בתשובתי שם.

זמן כניסת התולעת אל הבשר:

גם בנידון זה אין נפק"מ למעשה, כיון שהם באים מבחוץ למעיים ומשם לחלל הבטן ומשם לבשר, מאי נ"מ מתי חודרים לשם, רק שלתוספת כתבתי מה ששמעתי מן המומחים ומה שראיתי כתוב בשמם, ולאחר מכן בבדיקות שעשינו כאשר אנחנו עושים ניקוי מיידי לאחר הוצאת הדג ממי הקרח שבאוניה ועושים "פילה" מיד ושוטפים ומנקים נמצא נקי בד"כ, ומה שמשאירים עם לכלוך או שהדייג הוא לסיפון ומעבדים באיטיות יותר בספינות, אזי המציאות שהדגים נגועים ביותר. ומכאן שבמציאות נראה כדבריהם וניכרין דברי אמת כפי שאנחנו רואים בדגי בקלה בארגנטינה שמגיעים בקרח ומעובדים ישר במפעל שהם נקיים, ומאידיך אותם שמעובדים באוניות נגועים יותר, וכן המצב בדגי ההרינג שנחתכים ונשפטים מיד כשהם יוצאים ממי הקרח הם נקיים יותר, ואותם שמשאירים עם הלכלוך [אפי' קצת כגון הפילה השלם (פרפר) וק"ו דגים שלימים] הם נגועים יותר, וכן כל כיו"ב.

והנה בתשובה הנז' ראיתי להרב הכותב מארה"ב שהביא המעשה שעשינו בנורבגיה וכפי שתיארתי במכתבי האחרון להגר"ש מילר שליט"א שכל מה שנוקה מיד נמצא נקי, ומה שנשאר כל התולעים יצאו מתנומה לפעולה וחזרו ובאו אל בשר הדג, והוא כותב שאין משם ראייה כלל כי ידוע לכל בר דעת, כי אם יניחו לבשר להתחמם ירחשו בו תולעים וכו'. ואני מאוד תמה על מה שהוא כותב, ראשית, הרי בפתיחת הדג רואים את כל התולעים רק

שהם כעין ספירלה בתנומה סביב עצמם, ולאחר זמן הם עצמם ולא זולתם ולא חדשים החלו לנוע מחמת החימום והם עצמם חדרו אל הבשר, והכל מתועד ע"י עדים כשרים ויראי שמים שעשו זאת, וע"י צילום בוידאו [שכל אחד מוזמן לראות זאת וכבר הרבה ת"ח באו וראו זאת, ודלא כמו ששמעתי מאיזה צורבא שאמר להגר"ש מילר שאנחנו נמנעים מלהראות, שאין בכל זה אלא דברי בלע].

זאת ועוד, שהרי אם ניקח את אותו דג לאחר ניקוי מכל לכלוך של בני המעיים, וניניח את הבשר להתחמם כמה ימים האם יימצא בו תולעת אניסאקיס אחת? והרי המציאות שלפנינו שאין זה כך, ויכול הוא לכתוב טענות כאלו על תולעים שבאים מן העיפוש, אבל לא על תולעת אניסאקיס בוודאות.

ומה שכתב שכל הספינות מניחות בקירור, אחהמ"ר איננו יודע מציאות של הדייג בעולם, שאכן יש המניחים במי קרח ומגיע שלם כמות שהוא קר מאוד (סביב מינוס מ"צ) אל המפעל, ושם מיד מעבדים, ויש שאורזים מיד בהקפאה, ויש שמניחים על הסיפון הגדול ומתחילים בשאיבת בני המעיים (ולא ניקוי מוחלט) ולאחר מכן מכניסים להקפאה, והמקרה האחרון מצוי באלסקה, שאזי התולעים שנשארים עם חלק מהלכך חודרים אל הבשר, ורק לאחר הקפאת כל חלקי הדג קופאת גם התולעת, ולכן דבריו אינם נכונים במציאות כלל.

ומה שסיים שאין חילוק בין אם נכנסים לפני או אחרי מיתה וכו', לענ"ד אין דבריו מובנים כלל, היאך יהיו מותרים באם כל הזמן שהם במעיים הם אסורים, ואם כוונתו שחלל הדג אינו מעיים גם אינו מובן וכפי שהוא עצמו כתב שם מפי מומחים, ואנו איננו צריכים מומחים כי הרי אנחנו רואים אותם בפועל בתוך בני המעיים, וא"כ הם מעולם היו וישארו אסורים, וכל זה אף אם הם נכנסים אל הבשר מחיים, וק"ו אם זה לאחר מיתה.

וכאן המקום איתי להדגיש, כי מעולם לא כתבתי שסיבת האיסור משום שהם נכנסים לאחר מיתה, ורק הבאתי את הדברים כתוספת לאחר מה שראיתי בעיני, וגם ראיתי למומחים שכתבו זאת והבאתי דבריהם כלשונם, במאמרי שם. אולם בודאי שגם אם הם כולם או חלקם או מיעוטם נכנסים מחיים עדיין הם תולעים שבמעיים ומקורם מבחוץ ודין שרץ עליהם ואסורים באיסור שרץ המים.

מהם התולעים המותרים:

הנה כאמור לעיל סוגיא של הגמרא בחולין לא עסקה באניסאקיס כיון שהיא כתבה להדיא שקוקיאני אינם נמצאים במעיים, ואניסאקיס כן נמצאים בתוך המעיים ממש ובתוך מקום יציאות של הדג. ומאידך בשולחן ערוך כתוב שתולעים שבבשר מותרים ולא חילק שיש תולעים שבבשר שכן יהיו אסורים, ועל כך תמהו כמה מן השואלים, ואני אומר שאין כאן לא תימה ולא שאלה. שהרי עד היום במציאות איננה מצויה כלל תולעת זו לא באפריקה ולא בבבל וגם כמעט שאינה מצויה כלל בארץ ישראל, וא"כ מהיכן התלמוד בבלי והשו"ע כיירו תולעת זו שיש לכותבה. ועוד ביארתי בארוכה במאמרים השונים שלאחר ששיטות הדייג והעיבוד השתנו היום לחלוטין, יש יותר סיכוי למצוא תולעים בבשר הדג מאשר בעבר גם במקומות שהיו שם מאז ומעולם אותם תולעים. ואמנם גם היום אפשר למצוא

טפילים מסוגים שונים שנמצאים רק בבשר כמו האספורוזאים או הטפילים הנדמים לגרגר אורז, ומינים אלו מצויים בהרבה מסוגי הדגים שאנחנו אוכלים [ואמש שלח אלי ידי הרב יואל ענתבי מכתב שקיבל מר"א הגר"א ענתבי זצ"ל ממשרד הבריאות [מחלקת הדגים] בארגנטינה שהתולעים הנז' הם גדלים בדג ועם הדג – וכל זה לאחר ששאל על תולעת הנקראת, *[KUDOA] MICROSPORIDIUM FEIFERI* הנראית כעין גרגר אורז ונמצאת בדגי הבקלה מרלוזה הנפוצים בעיקר בארגנטינה].

וממילא מה שכותב הרב הנז' במכתבו שא"א לעשות שני סוגי תולעים בבשר הדג, זה תמוה, שהרי בפועל הם שני סוגים, סוג אחד הנמצא במעיין ממש ועל איברי הפנים ועל דפנות הבטן ובתוך הבשר והכל מין אחד הם [ולא כמו הדברים של אותו טוען רבני שאמר אצל הגר"ש מילר שליט"א יעשו בדיקת D.N.A. ימצאו שזה תולעים שונים, והרי עינינו רואות שאותם תולעים שבמעיין הם אותם אלו שחודרים אל הבשר, ואין זה מהשערות אלא מראיית העינים, ואת זה ראינו בעינינו בדג ההרינג, קוד, באס מן הים, פלאונדר ועוד. ואמנם בסלמון לא ראיתי בעיני את המעבר של התולעת מחלל הבטן אל בשר הדג ברגע המעשה, אולם ראינו מאות תולעים שחציים בפנים וחציים בחוץ ונראה שזה כבשאר דגים ממש. ועוד שבפועל הם נמצאים כמעט במאה אחוז של התולעים בדגי הסלמון רק בחלק שעוטף את בני המעיין ולא בחלק העליון של הדג, ומדוע? הרי אם הם נוצרים בדג יש להם מספיק זמן לטייל בכל הדג? ובע"כ שזה נכנס מהמעיין כמו בשאר הדגים, ורק שבזה המקום שהוא יותר רך והוא סביב מקום הימצאם לכן הם בפועל גם נמצאים שם.

ואמנם גם אם יש מקום להשערה זו שיש דגים שאולי התולעים שבמעיין ושבבשר שונים ואפשר להוכיח בבדיקות מדעיות מוצקות, בוודאי שכעת לפי הנראה בעינים זה לא כך, וזה דומה לשאר דגים, וכל האומר שזה שונה עליו להביא הוכחה כי ידו על התחתונה, וענין כמות התולעים כמה יש במעיין וכמה בבשר אינו חשוב לנדר"ד כלל, כי לזה אפשר לתת כמה הסברים הגיוניים של תקופת הדג הארוך שהוא במים של גודל הדג, מקום המחיה שלו לאורך שנים עם חיות ים וכו', אבל אין זה נפק"מ כלל לנדר"ד כי אם זה אותם תולעים הנמצאים בתוך המעיין ובתוך חלל הבטן ובתוך הבשר הכל דין אחד להם והם אסורים].

ומה שכתב עוד הרב הכותב שליט"א בסיום מכתבו שתולעת האניסאקיס היא אותה תולעת שעליה דיברו חז"ל ולא נתהוה שינוי ולא יזכר וכו', אני תמה וכבר כתבתי זאת לעיל שהרי חז"ל כתבו להדיא שקוקיאני אינם בבית הרעי, ואילו אניסאקיס נמצא בבית הרעי ואיך אפשר לכתוב שזה אותו דבר? וכבר כתבתי עוד מזה לעיל.

ולסיום חשוב להדגיש שכל מה שגדולי ישראל פרסמו לאחרונה לאיסור, ומה שנכתב בתשובותיהם זה מכתב בתשובתם שתולעת זו אסורה, אין זה כלל מכח כל המחקרים והמדענים או כיו"ב, אלא מענין אחד שהוא מציאות שתולעת זו נמצאת גם במקומות האסורים וגם בבשר ועל כן יש רגלים לדבר והם אסורים גם בתוך הבשר, וכן עיקר. וכמבואר לעיל לא בזה עסקה הגמרא כלל. ודי בזה.

ועוד ברצוני לציין שמה שראיתי בסיום תשובת הרב הכותב לגבי קופסאות סלמון, שלפי דעת המומחים, התולעים שבקופסאות הסלמון מעולם לא נמצא שם, ואם כן היה זה נתרסק כמעט בוודאות, ועוד הוסיף לדון משום ספיקות. והגם שלגבי הדין וההלכה

וספיקות אפשר לדון אך על המציאות קשה לדבר אם לא בודקים, ובדיקה אחת עשיתי ברבים ליד רבנים ומשגיחים רבים במשרדי התאחדות הרבנים בארה"ב ופתחו שם קופסאות שימורים והוצאנו להם תולעים שלימות מן הקופסאות [אמנם רכות יותר אך שלימות], אז א"כ כיצד אפשר לכתוב שבוודאות נתרסקו. ובנוסף לפני כחודש נתבקשתי ע"י מוצי"ם מבית דינו של הגר"נ קרליץ שליט"א לבשל חתיכות של דג סלמון, ואכן כך עשינו ובבדיקה שעשינו לפני הוצאתו תולעת שלימה וגם כאן היו כמה וכמה עדים, ואם כן כיצד ניתן לכתוב דברים בשם מומחים כאשר כל כך הרבה עדים תלמידי חכמים יכחישו את הדבר, ואין זאת אלא כעין הפתיחה שכתבנו שדברי המומחים והמדענים צריכים כמה בדיקות לעומק לפני שמצטטים דבריהם, ובפרט שמול מראה עיניים א"א לקבל השערותיהם וסברותיהם.

העולה לדינא:

תולעת אניסאקיס, כיון שמוצאים אותה בתוך בני המעיים ממש במקום שבא עם המזון, ונמצאת גם על דופן המעי, ועל איברי הפנים, ובדפנות הבטן, וגם נכנסת לתוך הבשר, אסורה היא כדין שרץ המים כיון שהכל תולעת אחת. ושונה היא מתולעים אחרות שנמצאות רק בבשר ואין מוצאים אותם כלל בבני המעיים, שהם מותרות הלכה למעשה גם בזמנינו באותם דגים שהם נמצאים.

ודברים אלו אני כותב לאחר שראיתי במהלך השנים האחרונות ובפרט בחודשים האחרונים את דברי המתירים, ולמדתי את דבריהם בכובד ראש, ומצאתי שאין בדבריהם כל סיבה או הכרע לשנות את הדברים. והעיקר להלכה שתולעים אלו אסורות גם כשהם חדרו לבשר ונמצאות שם.

בברכה,

שניאור ז. ריוח